

С ЛИЦЕ КЪМ ЕВРОПА

Богдан Богданов

Може да се отговори по много начини на въпроса в каква действителност живеем сега в България. Най-добрият би бил този, който ще зачете сложността ни на човешки същества и няма да ни сведе до общата обществена същност, проявена в еднотонното ни социално съществуване. Във всеки случай не живеем единствено на крехкото току-що образувало се ниво на политическите събития. Много повече време прекарваме на равнището на бавната общностна и на още по-бавната битова реалност. Разбира се, формите на общностен живот и бит не са еднакви навсякъде в България. В европейската на вид столица и по-големите градове животът е по-нетрадиционен и битът по-подвижен. Отчасти поради това тези места са по-засегнати, отколкото малките градове и селата от бързото време на политическите събития.

И все пак отликата е донякъде привидна. Общата мудност в промяната на традиционните общностни отношения, а и на непосредствения предметен свят дори в столицата привързва повечето от нас към бавните пластове на съществуването. Прислонени към уюта на непроменящия се бит и на устойчивите връзки в лоното на малки органични човешки групи, ние отдавна (изглежда, още от времето на своите предходници на Балканите) изпитваме недоверие към високите селения на държавата и всичко актуално, което се опитва да ни извади от инерцията на непроменящото се битие. Но битовата и общностната неподвижност произвеждат сега и друг, противоположен човек – откъснат и немотивиран от тукашните предметни и групови интуиции. Той изглежда прекалено настоящ, само актуален, абсолютно незакотвен в по-бавно протичащото време. Така че, ако повечето от нас са спрени в безвремието на стари общностни жестове, поддържани от един невитален бит, други, обратно – са само в движение. Странна разкъсаност без преходи между консервативен застой и неударжим прогресизъм.

Но дали същото не може да се твърди и за Европа? Ако изберем едно по-консервативно пространство като Бавария, дали в покрайнините на Мюнхен и в Минделхайм днес не съществува също така устойчиво и дълготрайно, достатъчно различно от актуалната забързаност в Швабинг? Немската домакиня и до днес прави зимнина и се запасява независимо от сигурността на пазара и обилието от стоки през цялата година. Тя следва традиционната ценност на пестеливостта, а не съвременната добродетел на активното потребяване и постоянния обмен между индивидуалната и социалната сила. Запасяването, този стар, вече негоден жест на здравомислещо недоверие, продължава да съществува маргинално на равнището на по-бавно протичащото време. Животът никъде не е само сегашен. И както съвсем новата кола привлича погледа и вълнува като промъкнало се в настоящето бъдеще, така пригответият от къщи за пътуването във влака сандвич е образ на своеобразно недоверие на частния, към социалния свят, на присъстващо сега минало, което проблематизира съвременната възможност човек да напусне дома си не под сигурен, в среда, унищожаваша посредническа роля в обществената комуникация.

Но можем ли да сведем всичко в източноевропейския свят до злото на ентропията и всичко на Запад до благо на добре интегрираното общество? В европейските центрове също се откриват ентропични петна – турците във ФРГ, агресивните десни движения след 1985 г. Европа изглежда се справя с тези петна и дори експлоатира тяхната енергия. Тамошната предметност и начин на живот сякаш се хранят и нарастват от хаоса на постоянно появяващите се ентропични кръгове, като ги свеждат до мотиви на все по-скоростни модни вълни. И все пак ресурсите на

ентропията, на дезорганизиращата природност не се изчерпват, защото изворите ѝ не са само вън, но и вътре – в самото човешко същество. И на Запад, и на Изток човекът е един и същ.

Един и същ в какъв отчет? Дали като психофизиологична структура, непроменена от милиони години, или като морално същество, също бавно променимо в основните си реакции? Непроменимите страни на човека веднага се превръщат в един вид идеология, отърваваща ни от трудността да наблюдаваме човешкото разнообразие и променимост. Задачата е далече по-сложна. Налага се да следим взаимодействието между пластове на по-бавно и по-бързо протичащите времена у човека. Защото пластът на бавно променимото морално поведение сигурно влиза в отношение с пласта на бързо протичащата актуална ангажираност дори у нас в България. И ако моралните норми организират отношението ни към другите в мрежа от изглеждащи вечни интереси и ценности, а политическата идеология, напротив, ни отнася не към абстрактната общност на всички хора, а към конкретни групи, които се стремят към власт, отделното човешко същество зависи от пресичането на безвременната морална и времевата политическа свързаност.

Колко груба е тази формула! Дори да мислим за човека не еднопосочно, само в актуално обществен или в чисто етичен план, а в интерференцията на тези два плана, не бихме изразили много по-точно вътрешната сложност на човешкото същество. Защото между бавното време на моралната връзка е идеалния друг човек и бързото на свързането в реална обществена група вътре в човешкото съзнание действуват времената на ред други съществувания. Равнища на различни културни определености, те са безкрайно делими в зависимост от скоростта на своето протичане. Така че между върха на по-бързата актуално съществуване и основата на спряното и непротичащото време в археологията на отделния човек се откриват редица други пластове. Коего прави навън хитруващата цивилизация чрез посредничеството на полуцивилизации и нецивилизации, за да внесе своя условен ред в бавната природност, същото става и във всеки отделен човек.

С това усложняване печелим известна конкретност. И все пак има какво да не ни задоволи в тази система на мислене. Тя е прекалено идеологична в скрития си постулат, че индивидът с баланс между нивата на собственото си актуално и неактуално съществуване е по-добър и по-благополучен от индивида, който поради определени обществени обстоятелства е лишен от такъв баланс. В европейския модел на съществуване към това се добавя благо на ефективната интегрираност на индивида в обществото и природата, разнообразното присвояване на предмети, смисли и енергии, което е едновременно източник на организираност и на сила за самостоятелно движение и познание.

Но дали в това не е проявена само една от многото възможности за благополучие? Дали по-скоро не трябва да търсим благополучието в константността на нормата за консумиране и изобщо в спрения вещен свят, а не обратно в тяхната промяна? Радостта да се усещаш, свързан с другите и с въображаемата цялост на света по идеологичен лъжовен, но тотален начин, няма ли равни права с удоволствието а си реално и нарастващо свързан с другите и околната среда посредством вещи, уреди и реална информация, в което само косвено е зададена световната напасть? Не е ли ----родата, борба не само за окултуряване на природността, но и за експлоатиране на изключенията в самата природа. Всичко това става едновременно. Сигурно щяхме да разберем по-добре конкретните събития в днешния европейски ареал, ако с методиката на някакво ново мисловно реагиране можехме да провиждаме как едно политическо и културно свързване черпи енергия от такава дълбина като непрестанния подмолен опит на човека да преодолее своята смъртност, да пресуши извора на тази базова за всички

форми на човешко съществуване ентропия. Развиващата се в условията на социализма обществена ентропия едва ли така лесно щеше да се натовари с толкова отрицателен смисъл, ако не ставаше масивен знак за смъртността на отделното човешко същество. Оттук и другата оценка на тази разпадаща се система – тя е нещо естествено като самия факт на смъртността.

Разбира се, стремежът под всичко да се търсят подобни дълбинни основания е в състояние да разруши и отделните предмети, за които мислим, и в края на краищата самото мислене. Несъмнено социалното мислене би било по-ефективно, ако е антропологично, ако не забравя дълбинните основания, които също са някакъв двигател в социалната сфера. Става дума не за метафизична антропология и не за изключване на културните пластове у човека и обръщане към базисните аргументи на смъртността или конституцията на двата пола, а за историческа антропология, това бъдеще на историческото и социалното мислене. Защото проблемът за моята смъртност достига до мене през филтъра на вече оформени културни жестове. Аз, общо взето, не мога да усещам своята смъртност направо. Така и в типове социалност е по-добре да търся не направо универсалните човешки, а историческите основания, филтрите на културното съществуване. Така бих се предпазил от грешката да мисля историята и още по-лошо своята съвременност било в абсолютно обезсмислящ мисленето универсален план на малко на брой вечни проблеми, било също в обезсмислящ мисленето прекалено отворен план на все нови и нови конкретности.

Това, което става при взаимодействието на неентропичната и ентропичната социалност вътре в Западна Европа и между нея и Източна Европа, е ново, доколкото процесът на деентропизация, днес протича по-бързо, на повече нива и засяга повече хора. От приблизително два века в този процес е въввлечен икономическият живот, а от не много отдавна и светът на вещите. Едва в нашия век той става универсално средство за интегриране на човешкото същество към реалната подвижна социалност и една вече открита неметафизична природа...

У нас, а и изглежда в Източна Европа, вещите не играят такава роля. Това, че са малко, е външната проява на състоянието им на вътрешно спрени и несвързани в мрежа със своя динамика и развитие. В подобна пасивна среда вещите се трупат и остават независими една от друга. В България постоянно прииждат нови неща от Запад. Откъснати от породилата ги тамозна вещност, те скоро залиняват, губят активността си на посредници и информатори за състоянието на социалната среда и стават това, което са като наглед. Асансьорът губи първоначалното си предназначение и престава да се движи. С отпадането на допълнителните връзки с останалата предметна среда изчезва вътрешната динамика на вещта, от която биха се развили нови нейни качества и характеристики. Така че лишената от своя динамика вещна среда у нас не може да бъде агент за интегриране на различните нива на съществуване. Между другото това е една от причините новият пласт на политическата актуалност в днешна България да остава засега без влияние върху общностното и още по-бавно променящото се битово съществуване.

Как да обясним исторически това положение? Може би то се дължи на факта, че в последните 45 години България не е съществувала самостоятелно и затова не е успяла да развие своя социална система, а оттук и свой съвременен битов свят. Провинция в съветското пространство, един вид страж на границата на комунистическия свят, нашата страна заплати лъжливата увереност, че е съществувала самостоятелно, с вътрешната си дезинтегрираност. Но тя е налице и в системата майка. Така че въпросът не е в самата зависимост, а в пренесената поради нея ентропична социалност.

Един съвременен учен твърди, че старата, наложила след Хегел, абстракция за противостоенето на култура и природа днес можела да се конкретизира и да се сведе до

отношението между добре интегрираната система на развитите страни, имаща един вид собствена памет и постоянно коригираща себе си вътрешно и спрямо околния свят, и друга, ентропична, която няма тези качества и е осъдена на нарастващ безпорядък. Какви аргументи можем да добавим към тази класификация? Преди всичко това, че интегрирането, което в условията на ентропичната социална система не може да се постигне по пътя на реалната обществена организация, икономиката и динамиката на променящата се предметна среда, се осъществява с вербални средства, е идеология... Така че неизбежно образуващият се в условията на подобна система масив от лъжливо слово върви редом до агресията на обществото към отделния човек, а и към природната среда. Едно от характерните проявления на това съхраняващо се със сила и магически вербални формули затворено общество е ограничаването на обема на човешките единици с реални права в него. Непременно се развива някакъв кръг на благодетелствувани. Колкото по-затворен е този кръг, толкова по-агресивно е отношението към човека, оставащ извън него. Във всеки случай изглежда са по някакъв начин взаимозависими в подобни условия нарастващата агресивност и идеологическите средства за подчиняване на отделния човек, но свързаността и обвързаността, които непременно се съчетават в човешката културна норма. За да съществувам като човек, трябва да са налице и двете блага, и то не само уравновесено свързани, но и постоянно дебалансирано в името на някакъв следващ баланс. Или ако погледнем от друг ъгъл на зрение, човешката ни същност е в принципната недостатъчност да бъдем идентични на себе си и в зависимия от това напор да се полагаме в среда, от която веднага да се различаваме и така да предизвикваме нейната промяна. Изглежда най-вече в това се изразява състоянието, което наричаме живот.

В гледната точка на така неисторично определената човешка същност (съмнителна, защото не се отнася само за човека) не се оказва значителна разликата между източноевропейската спряна и лошо интегрирана индивидуалност и западноевропейската индивидуализираност, с която индивидът е подготвен за голям брой реални връзки с другите и общественото цяло. Напротив, отхвърленият от ентропичното общество отдаден по детски на частното си съществуване и личните си връзки източен човек изглежда на западния в някакво отношение по-жив и по-човечен. Докато проникналото дълбоко в човека западно общество става причина наред с удоволствията, пораждани от добрата интегрираност, той да се усеща навремени и нещо външно на живота, средство за нарастващото чудовище на социалната система, която и вътре, и вън от него влиза в схватка с неясната дълбина на природата. Неизбежно човекът започва да чувства своята същност раздвоена на едно заплашително вътре и и друго заплашително вън, присвоено от отдавна задвижената социална обективност. Усилието те да бъдат свързани не е така успешно, както ни се струва, гледайки оттук. Остава усещането, че човешката същност е открадната, че е неуловима и се намира някъде вън. Това обяснява рационалната сърцевина на традиционния отговор, че същността на човека е в бога. Богът е идеологичен термин, който прикрива обратната посока, че същността на човека е трудно отделима от същността на чехълчето и тигъра.

Така че пространството на ентропията никога не е само външно на социалната неентропичност. Разбира се, тази мисъл веднага поражда фалшивото внушение, че каквото и да правим, Източна Европа ще си остане различна, че тя е необходимата прекрасна другост на европейската социалност. Не казвам това. Само твърдя, че за да разбираме историческите конкретности, се нуждаем от коригиращото знание за същността на човека изобщо. Днес една ли можем да мислим трансценденталистки. Конкретният исторически човек не е просто вариант на вечната извънисторическа човешка същност, а винаги ставане, дори на нивото на твърдата психофизиологична

зададеност. Това ставане се долавя в синхронното и диахронно разнообразие на човешките социални форми, едно разпиляване, което е набор от възможности за живот, опит за измъкване от риска на пораждащата ентропия монотонност.

Сегашната историческа нужда от свързването на Западна и Източна Европа е само една от проявите на толкова свързвания, осъществявани и вътре в човешката цивилизация, и вън – построени от държавата еднакви жилища, закони срещу разликите в бита и борба с лукса, държавна, раздавана по определен ред земя за ползуване. Постепенно тази система става непроизводителна и претърпява крах. С невъзможността да се поддържа идеалното скромно непроменящо се равнище на живот се появяват елементите на по-свободно стопанство, а заедно с тях и диспропорциите между богатство и бедност. На много нива на живота се развиват формите на по-продуктивната отвореност. На прехода към епохата на елинизма се усилва агресията към нови пространства и търсенето на ресурси в ентропични затворени региони. Уголемява се обемът на държавата. Върхът на този процес на отваряне в античността е във II в. на н.е. Тогавашият ръст на търговски обмен и предметно обилие е достигнат от Новото време едва в началото на XVIII век.

Дори тези оскъдни примери убеждават, че миналото не приключва с всички свои страни, нито бъдещето е изцяло без присъствие в историческото минало. Това, което става сега между Западна и Източна Европа, в някакво отношение вече е ставало много пъти. Не можем да разберем пълноценно днешните събития, ако не сме в състояние да осъзнаем действащите в тях коефициенти на по-бавно протичащото време. Човешката цивилизация не един път се е връщала назад в своето развитие и това не бива да се тълкува само като чиста катастрофа. Така са се защитавали правата на по-бавното време и си е казвала думата неусвоената природа. Подобно връщане е възможно и днес независимо от гаранциите на масивната диахроника и синхронна информация, с която разполага сегашното човечество. На свой ред и днешното наше отваряне към Европа е колкото желано и естествено, толкова спънато и забавено, защото човекът не е просто един и ясен, привързан към един вид благополучие, а вътрешно сложен, изправен пред повече възможности, независимо че привидно те винаги се свеждат до двоичния ред на доброто и злото.

В тези месеци нашият свят в България изглежда толкова зле. Стремим се да допринесем да стане по-добър. Но губим постоянно яснотата на тази цел. В проектите, които чертаем, неусетно ни обзема по-бавно протичащото време и започваме да оправдаваме съществуването на онова, срещу което се борим. Защото наистина е вкоренено във всеки от нас. Особено нашето мислене кръжи около устойчиви и спрени пунктове. И сами можем да се оттласнем от капана на лошата чиста устойчивост, а и други биха ни попречили да влезем в него. В хода на вътрешното си колебаене и на външната зависимост от хора и обстоятелства било произвеждаме текстове, било се включваме в живия текст на някакво социално действие. В сблъсъка със собствена другост или с принципите на други хора нашите идеи получават щастлива корекция. Във всеки момент попадаме в лабиринта на толкова протичащи в нас и извън нас съществувания, независимо че съзнанието ни кара да останем в коридора на едно от тях. Отгук и сигурната надежда, че можем да бъдем други и че винаги ще има нещо ново, което да кажем. И все пак да не скриваме от себе си, че с подобни надежди просто трупаме гаранции, че ще ни има.